

FOLYÓIRATOK, REFERÁLÓLAPOK, EGYÉB KIADVÁNYOK

A tudományos folyóiratok jövője

A tudományos folyóiratok – sokak által veszélyeztetve látott – jövőjét egyrészt egyetlen, de tipikus folyóirat, a *Journal of Biological Chemistry*, másrészt egy 9 folyóirat kiadásáért felelős intézmény, az ASM (*American Society of Microbiology = Amerikai Mikrobiológiai Társaság*) kiadói tevékenysége alapján vitatta meg 1976 elején az *American Association for the Advancement of Science* (a tudományos fejlődés amerikai intézete) által rendezett szimpózium.

Ahhoz, hogy véleményt lehessen mondani az 1985-re várható helyzetről, az 1965–1975 között bekövetkezett változásokból kell kiindulni. Ezt a változást elsősorban a hatalmas mennyiségi növekedés és a költségek emelkedése jellemzi.

Hét ország tucatnyi biokémiai folyóiratában pl. a cikkek száma évente 8,7%-kal növekedett, azaz 8,3 év alatt duplázódott meg. Ebből arra következtethetünk, hogy ez a mennyiség 1975-höz képest 1985-re újból megkétszereződik.

A *Journal of Biological Chemistry* 1965-ben havi lap volt, 1975-ben már két hetenként jelent meg. Így oldalainak száma is a 10 év előttinek közel a kétszerese lett és emellett – az oldalméret változtatása nélkül – nőtt az egy oldalon közölt szavak száma is.

Az ASM 9 folyóiratának néhány adata a következőképpen alakult:

	1965	1975
Összes oldalszám	7000 oldal	20 000 oldal
A folyóiratok előállításának összköltsége	452 384 dollár	2,6 millió dollár
A <i>Journal of Bacterology</i> előfizetési díja	28 dollár	90 dollár

Fentiekből is kitűnik, hogy nagymértékben megnőtt az egy oldalra eső előállítási költség. Ez csupán az utolsó két évben 30%-kal emelkedett. Ha az előfizetési díj adataiból a jövőre akarnánk következtetni, akkor 1985-re 270 dolláros előfizetési díjjal kellene számolni. Ez pedig nemcsak az egyéni előfizetők, hanem a kisebb intézmények elvesztését is jelentené.

E probléma megoldásával a kiadók több-kevesebb sikerrel még mindig próbálkoznak. Kísérleteztek már a terjedelem korlátozásával, az előfizetési díjak emelésével, egy folyóiratnak – természetesen tartalom szerinti – kettéhasításával stb. Egy-egy intézkedésnél a kiadónak szembe kell néznie azzal a kérdéssel is, kire hárítsa a megnövekedett költségek terhét.

Az a döntő változás, amit a mikroformától vártak, nem következett be és nem is valószínű, hogy a következő 10 évben bekövetkeznék. *A papírt mint információhordozót számos előnye nem engedi kiszorítani.* A folyóirat mai formájában viszonylag még mindig olcsó. Tartósságához sem férhet kétség, hiszen 50–100 éves példányai még ma is használhatók. A folyóirat szövege könnyen és jól olvasható, illusztrációinak minősége kitűnő, könnyű kezelhetőségét nem is szükséges külön részletezni.

A folyóirat tehát marad. Változása az eddighez hasonló, további lassú fejlődés lesz. Tekintettel azonban arra, hogy az amerikai folyóiratok előfizetőinek 45–55%-a külföldi, a változtatásoknál nem is lehet kizárólag az Amerikában érvényes szempontokat figyelembe venni. A terjesztés szempontjából természetesen előnyös lenne az eredeti folyóiratok hosszadalmas tengeri szállítása helyett a mikroformák gyorsabb és olcsóbb szétküldése. Ez azonban az előfizetők számára jelentene nehézséget, főleg a fejlődő országokban.

A technikai fejlődést illetően az egész vonalon megtörtént az áttérés a fényszedésre. Ez azonban nem jelentett olyan forradalmi változást, mint amelyet attól vártak. Ezt, a Gutenberg óta a kiadás területén legforradalmibb változást, csak az optikai jelfelismerő rendszer-számítógép-fényszedés kombinációja jelentheti. Ezzel elképzelhető olyan megoldás, amelynél a műszaki szerkesztés, az emberi ellenőrzés munkája megszűnik – amivel jelentős idő és pénzráfordítás takarítható meg.

A folyóirat két hagyományos funkciója – a folyamatos tájékoztatás és a megőrzés – megmarad, bár az előbbiért a felhasználó inkább egyéb forrásokhoz és szolgáltatásokhoz fordul. Ezzel szemben megőrző funkciója mind jobban előtérbe kerül. Érdekes kísérlet a két funkció határozott különválasztása az ún. kettős folyóiratokban.

Egy további kísérlet az EPC (*Editorial Processing Centre = Szerkesztőségi Feldolgozó Központ*) életrehívása az NSF (*National Science Foundation = Nemzeti Tudományos Alap*) támogatásával. Ennek célja a kéziratok elbírálásáért és szerkesztéséért vállalt felelősség áthárítása a kiadókról a szerzőkre és más közreműködőkre. Ezzel a szerkesztés költségei is hasonló mértékben megoszlanak.

Az EPC legforradalmibb gondolata az egyéni folyóiratok csoportosítása, a szerkesztőségek együttműködése. Ehhez a technikai megoldás – az említett kombinált sokszorosítási rendszerrel – már megvan. A legjelentősebb eredménynek hatalmas időmegtakarításban kell mutatkoznia. Véget kell vetni a jelenlegi helyzetnek, amikor pl. egy sportesemény eredményeiről már másnap

mindenki értesülhet, de egy tudomány eredményének publikálására hónapokat kell várni. Ez a gyors eredményközlés főleg akkor lesz elérhető, ha egy második lépésben az egyes szerkesztők, egy harmadikban pedig a korrektorok is on-line kapcsolatba kerülnek majd egymással. Ha pedig végül a szerzők is bekapcsolhatók lesznek ebbe az on-line hálózatba, a közreadás munkája hetek és hónapok helyett percekre és órákra csökken.

A folyóirat fejlődése azonban nem kizárólag technikai kérdés. A létét ma fenyegető problémákra egyéb megoldásokat is kell keresni. Ezek közé tartozik a rugalmasabb előfizetési díj-rendszer, ezzel az intézmények mint kiadók eddig nem igen foglalkoztak. Még határozottabb különbséget kell tenniük e téren a tagok és nem-tagok között, természetesen az előbbiek javára.

A folyóirat is termék és mint ilyennek mind tartalmában mind terjedelmében jobban kell a piachoz – azaz a felhasználókhoz – alkalmazkodnia.

Összegezésként leszögezhetjük, hogy a folyóirat tudományos örökségünk értékes része, amit mindenképpen meg kell őriznünk; az évi 1000–5000 oldal terjedelmű folyóirat, amelynek 2000–10 000 előfizetője van, gazdaságos és az is maradhat;

mivel a folyóirat mint termék, viszonylag szűk fogyasztói rétegnek készül, ésszerű irányítással kell megőrizni a bevétel és a kiadás gazdaságos egyensúlyát;

a folyóirat értékes hagyományainak megőrzése mellett meg kell találni az előállításához legmegfelelőbb, korszerű vagy akár forradalmian új eszközöket is.

/HARTE, R. A.: The publishing outlook for 1985. = International Forum on Information and Documentation, 1. köt. 3. sz. 1976. p. 3–5.

DAY, R. A.: Scientific journals: an endangered species = International Forum on Information and Documentation, 1. köt. 3. sz. 1976. p. 6–8./

(Dezső Zsigmondné)

Hagyományos referálólap-e a Library and Information Science Abstracts (LISA)?

Kétségtelen különbségek vannak a természettudományok és alkalmazott tudományok, illetve a társadalomtudományok terén működő referálólapok között. Az előbbiekhöz természetes módon csatlakoznak egyéb információs szolgáltatások is (pl. szelektív információterjesztés, retrospektív keresés stb.), továbbá egyre inkább felhasználják a szerzői referátumokat. Ezzel szemben a LISA referátumainak 80%-át külső munkatársak készítik a szerkesztőség szigorú instrukciói szerint (a *Referatívnyj Zsurnal, Informatika* esetében ez az arány 73,4%).

A LISA elődje *Library Science Abstracts (LSA)* címmel jelent meg. R. N. LOCK és felesége, C. Muriel LOCK már a negyvenes évek végén felvetette azt a gondolatot, hogy a könyvtárasságot tanuló diákok számára egyszerű formájú referáló szolgáltatást kellene indítani. 1950-ben sikerült is rávenni a *Library Association-t (LA)*, hogy az addig gépirt formában körözött referátumokat negyedéves, nyomtatott folyóiratban tegye közzé a diákok, s természetesen az egész szakma számára. 1951-ben vette át H. Allan WHATLEY a szerkesztést, de egészen 1968-ig változatlan maradt a lap manufakturális jellege: mellékfoglalkozású szerkesztő, lelkes és szinte csak jelképes tiszteletdíjért dolgozó referálók. Mégis, a vállalkozás mind színvonalában, mind terjedelmében, mind példányszámában folyamatosan fejlődött, s azzal, hogy az angol nyelvű irodalom mellett felölelte az egyéb nyelveken megjelent közleményeket is, nagyban elősegítette az összehasonlító könyvtárügyi vizsgálatokat.

Mégis, a hatvanas években az informatikai elmélet hataimas megerősödése, s még a hagyományos könyvtári gyakorlat rohamos átalakulása (fejlettebb eljárások és számítógépek alkalmazása, a használók igényeinek messzemenő figyelembevétel) is a szakma bibliográfiai ellenőrzésének a fokozását kívánta meg. Így az LA és az ASLIB közös vállalkozásaként az LSA 1969-től LISA címmel jelent meg, s tartalma kibővült a teljes informatikai irodalommal. Az LA vállalta a kiadást és főfoglalkozású szerkesztő (a cikk szerzője) alkalmazását, az ASLIB pedig a tájékoztatásügyi referátumok elkészíttetését. Sajnos, az amerikai *Documentation Abstracts* (most: *Information Science Abstracts*) szerkesztőségével nem sikerült kooperációt kialakítani.

A LISA kéthavonta jelenik meg. Referátumait saját szakrendben tartalmazza. Az egyes számok szerzői indexét és a RANGANATHAN féle lánc-módszerrel készülő betűrendes tárgyszavas indexét évente összesítik. A szerkesztőség egy szerkesztőből, egy segédszerkesztőből, egy referálóból (angol nyelvű irodalom), egy gépiróból és egy félállású osztályozóból áll. A nem-angol nyelvű irodalmat mintegy 30 külső munkatárs referálja. Az előállítás módja többször korszerűsödött; jelenleg a számítógépes megjelentetés áll megfontolás alatt. Nyomdában vannak az 1969–1973-as periódus mutatói.

Tartalmilag a LISA átfogja a teljes könyvtári és informatikai szakirodalmat. 1973-ig alig nőtt a feldolgozott anyag mennyisége, nehogy emelni kelljen az előfizetési díjat. A szerkesztőség azonban úgy határozott, hogy a bőkezűbb válogatás érdekében 1974-re 60%-kal megemeli az árat; ezzel a tételek számát évi 3000-ról 3700-ra lehetett növelni. Az érdeklődés igazolta ezt a döntést: míg az LSA előfizetőinek csak 45%-a volt külföldi, a LISA példányainak 80%-a került külföldre 1974-ben. Az összes példányszám 2000, az 1975-re tervezett bevétel 50 ezer font, az 1969. évi 13 ezer fonttal szemben.

Bár a külső referálók 20 nyelvből referálnak, a közölt